

Xulosa

Oligofrenopedagogik yondashuvning tarixiy shakllanishi XVIII asrdan boshlanib, Jan Itard, Edouard Segen, Mariya Montessori, L.S. Vygotskiy va A.R. Luriya kabi olimlarning ishlari orqali rivojlandi. Bu soha XIX asr oxiri va XX asrda tizimli fan sifatida shakllandı, maxsus ta’lim muassasalari va metodlari rivojlandi. O’zbekistonda oligofrenopedagogika mustaqillik davridan boshlab sezilarli darajada rivojlandi, ayniqsa inklyuziv ta’lim tizimining kengayishi va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi bilan. Ushbu bo‘limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar oligofrenopedagogikaning tarixiy rivojlanishini chuqr tushunishga yordam beradi va o‘quv qo‘llanmaning keyingi bo‘limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

1.4. Oligofrenopedagogning kasbiy roli va vazifalari.

Oligofrenopedagog intellektual nuqsonlarga ega bo‘lgan shaxslarning ta’lim-tarbiya jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ushbu mutaxassis maxsus pedagogikaning bir bo‘limi sifatida intellektual rivojlanishida cheklowlarga ega bolalarni o‘qitish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlash va psixologik barqarorligini qo‘llab-quvvatlashga mas’uldir. Ushbu bo‘limda oligofrenopedagogning kasbiy roli, asosiy vazifalari, malaka talablari, shuningdek, O’zbekistondagi zamonaviy ta’lim tizimida uning o‘rni o‘zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbulayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutualipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) kabi mualliflarning ishlariga, shuningdek, Vygotskiy va Luriya kabi olimlarning tadqiqotlariga asoslanadi. Bo‘limning maqsadi – oligofrenopedagogning kasbiy faoliyatini chuqr tahlil qilish va uning ta’lim tizimidagi ahamiyatini aniqlashdir.

Oligofrenopedagogning kasbiy roli

Oligofrenopedagog – bu intellektual nuqsonlarga ega bolalarni o‘qitish va tarbiyalashga ixtisoslashgan maxsus pedagog. Izbulayeva G. (2022) ta’kidlaganidek, oligofrenopedagogning asosiy roli “intellektual rivojlanishida cheklowlarga ega bolalarni ta’lim jarayoniga jalb qilish, ularning kognitiv, ijtimoiy va emotsiyal rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash”dan iborat^[^1]. Bu mutaxassis nafaqat o‘qituvchi, balki psixologik yordam ko‘rsatuvchi, ijtimoiy moslashuvni ta’minlovchi va ota-onalar bilan hamkorlik qiluvchi shaxs sifatida ham faoliyat yuritadi.

Oligofrenopedagogning kasbiy roli quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘ladi:

1. **Ta’lim beruvchi sifatida:** Intellektual nuqsonli bolalarga moslashtirilgan ta’lim dasturlari orqali bilim va ko‘nikmalar berish.

- Korreksion mutaxassis sifatida:** O‘quvchilarning kognitiv va psixologik nuqsonlarini tuzatishga qaratilgan maxsus mashg‘ulotlar tashkil etish.
- Ijtimoiy integratsiya vositachisi sifatida:** Bolalarni jamiyatga moslashtirish, ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirish va mustaqil hayot kechirishga tayyorlash.
- Maslahatchi sifatida:** Ota-onalar va boshqa mutaxassislar (psixologlar, logopedlar) bilan hamkorlikda bolalarning ta’lim va rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlash^[^2].

Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, oligofrenopedagogning roli faqat ta’lim berish bilan cheklanmaydi, balki bolalarning shaxsiy rivojlanishini, o‘ziga bo‘lgan ishonchini va ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qiladi^[^3]. Bu mutaxassisning faoliyati shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvga asoslanadi, ya’ni har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari va qobiliyatlari hisobga olinadi.

Oligofrenopedagogning asosiy vazifalari

Oligofrenopedagogning vazifalari intellektual nuqsonli bolalarni o‘qitish va rivojlantirishning o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014) *Qiyosiy pedagogika* asarida oligofrenopedagogning vazifalarini quyidagicha tasniflaydi:

- Psixologik-pedagogik diagnostika:** O‘quvchilarning intellektual, kognitiv va emotsiyal holatini baholash, ularning ta’lim ehtiyojlarini aniqlash.
- Individual ta’lim dasturlarini ishlab chiqish:** Har bir o‘quvchining ehtiyojlariga moslashtirilgan dasturlar tayyorlash va qo‘llash.
- Korreksion ishlari:** Nutq, xotira, diqqat va fikrlash kabi kognitiv funksiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg‘ulotlar o‘tkazish.
- Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish:** O‘quvchilarni kundalik hayotda mustaqil harakat qilishga, ijtimoiy munosabatlarga kirishishga tayyorlash.
- Ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik:** Ta’lim jarayonini samarali tashkil etish uchun oila va boshqa mutaxassislar bilan birgalikda ishlash^[^4].

Jurayev B.T. (2020) ta’kidlaganidek, oligofrenopedagogning vazifalari nafaqat ta’lim berish, balki bolalarning psixologik barqarorligini ta’minlash va ularning o‘ziga bo‘lgan ishonchini oshirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu jarayonda pedagogning emotsiyal barqarorligi, sabr-toqati va shaxsiy yondashuvi muhim ahamiyatga ega^[^5].

Psixologik-pedagogik diagnostika

Oligofrenopedagogning birinchi va eng muhim vazifasi – o‘quvchilarning intellektual va psixologik holatini aniqlash. Bu jarayon intellektual nuqsonlarning darajasini (yengil, o‘rtacha yoki og‘ir), kognitiv qobiliyatlarning rivojlanish

darajasini va o‘quvchining ta’lim ehtiyojlarini aniqlashni o‘z ichiga oladi. Aytmetova S.T. va boshqalar (2000) ta’kidlaganidek, diagnostika jarayonida psixologik testlar, kuzatuvlar va ota-onalar bilan suhbatlar kabi usullar qo‘llaniladi^[^6]. Masalan, Vygotskiyning “yaqin rivojlanish zonası” tushunchasi diagnostika jarayonida o‘quvchining potentsial imkoniyatlarini aniqlashda muhim vosita sifatida ishlatiladi^[^7].

Individual ta’lim dasturlari

Oligofrenopedagog har bir o‘quvchi uchun individual ta’lim dasturini ishlab chiqadi. Bu dasturlar o‘quvchining kognitiv darajasi, o‘quv tezligi, qiziqishlari va ijtimoiy ehtiyojlarini hisobga oladi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, individual dasturlar inklyuziv ta’lim muhitida ayniqsa muhimdir, chunki ular intellektual nuqsonli bolalarni umumiy ta’lim jarayoniga muvaffaqiyatli integratsiya qilishga yordam beradi^[^8]. Masalan, yengil intellektual zaiflikka ega bolalar uchun soddalashtirilgan o‘quv materiallari, og‘ir nuqsonlarga ega bolalar uchun esa ijtimoiy ko‘nikmalarga yo‘naltirilgan dasturlar ishlab chiqiladi.

Korreksion ishlari

Korreksion ishlari oligofrenopedagogning asosiy vazifalaridan biridir. Bu jarayon nutq, xotira, diqqat, fikrlash va boshqa kognitiv funksiyalarni rivojlantirishga qaratilgan maxsus mashg‘ulotlarni o‘z ichiga oladi. Luriyaning nevropsixologik tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, intellektual nuqsonli bolalarda kognitiv jarayonlarni rivojlantirish uchun takroriy mashqlar va vizual yordam vositalari samarali hisoblanadi^[^9]. Masalan, logopedik mashg‘ulotlar nutq rivojlanishidagi kechikishlarni tuzatishda muhim rol o‘ynaydi.

Ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish

Oligofrenopedagogning muhim vazifalaridan biri – o‘quvchilarni ijtimoiy hayotga tayyorlash. Bu jarayon o‘quvchilarning kundalik hayotda mustaqil harakat qilish ko‘nikmalarini (masalan, shaxsiy gigiyena, o‘zini o‘zi boshqarish) va ijtimoiy munosabatlarni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Izbulayeva G. (2023) ta’kidlaganidek, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish intellektual nuqsonli bolalarni jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiya qilishda muhim ahamiyatga ega^[^10].

Ota-onalar va boshqa mutaxassislar bilan hamkorlik

Oligofrenopedagog ota-onalar, psixologlar, logopedlar va boshqa mutaxassislar bilan yaqin hamkorlikda ishlaydi. Bu hamkorlik ta’lim jarayonining samaradorligini oshiradi va bolalarning rivojlanishiga yordam beradi. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta’kidlaganidek, ota-onalarni ta’lim jarayoniga jalgan

qilish bolalarning ijtimoiy va o'quv ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim rol o'yaydi[¹¹].

Oligofrenopedagogning malaka talablari

Oligofrenopedagogning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun yuqori malaka va maxsus bilimlar talab qilinadi. Jurayev B.T. (2020) ta'kidlaganidek, oligofrenopedagog quyidagi malaka talablariga javob berishi kerak:

- Pedagogik bilimlar:** Maxsus pedagogika va oligofrenopedagogika bo'yicha chuqur bilimlarga ega bo'lish.
- Psixologik tayyorgarlik:** Intellektual nuqsonli bolalarning psixologik xususiyatlarini tushunish va psixologik yordam ko'rsatish qobiliyati.
- Metodologik ko'nikmalar:** Vizual-ko'rsatkichli usullar, o'yinli metodlar va korreksion mashg'ulotlarni qo'llash qobiliyati.
- Emotsional barqarorlik:** Sabr-toqat, hamdardlik va emotsiyal barqarorlik oligofrenopedagogning muhim sifatlari hisoblanadi.
- Hamkorlik qobiliyati:** Ota-onalar, boshqa pedagoglar va mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qila olish[¹²].

O'zbekistonda oligofrenopedagoglar odatda maxsus pedagogika yo'nalishi bo'yicha oliy ta'lim muassasalarida tayyorlanadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yildagi PQ-4860-son qarori maxsus ta'lim sohasida pedagoglarning malakasini oshirishga qaratilgan bo'lib, bu oligofrenopedagoglar uchun maxsus treninglar va malaka oshirish kurslarini tashkil etishni qo'llab-quvvatlaydi[¹³].

Oligofrenopedagogning zamonaviy ta'limdagi o'rni

Zamonaviy ta'lim tizimida oligofrenopedagogning roli yanada kengaymoqda, ayniqsa inklyuziv ta'limning rivojlanishi bilan. Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023) ta'kidlaganidek, inklyuziv sinflarda oligofrenopedagog intellektual nuqsonli bolalarni umumiylar ta'lim jarayoniga integratsiya qilishda muhim vositachi sifatida xizmat qiladi[¹⁴]. Bu jarayonda pedagogning vazifalari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Umumiylar ta'lim maktablarida maxsus sinflar tashkil etish.
- Intellektual nuqsonli bolalarni tengdoshlari bilan ijtimoiy munosabatlarga jalb qilish.
- Zamonaviy texnologiyalardan (masalan, interaktiv taxtalar va maxsus dasturiylar ta'minotlar) foydalanish orqali ta'lim jarayonini samarali tashkil etish.

UNICEF O'zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta'kidlanishicha, O'zbekistonda inklyuziv ta'lim tizimi rivojlanmoqda, bu esa oligofrenopedagoglarning rolini yanada muhim qilmoqda. Maxsus ta'lim

muassasalari zamonaviy jihozlar bilan ta'minlanmoqda, bu esa pedagoglarning ish samaradorligini oshiradi^[^15]. Masalan, raqamli texnologiyalar intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda qo'llaniladigan vizual-ko'rsatkichli materiallarni boyitmoqda.

Oligofrenopedagogning faoliyatidagi muammolar va yechimlar

Oligofrenopedagogning faoliyatida bir qator muammolar mavjud:

- Malakali kadrlarning yetishmasligi:** O'zbekistonda oligofrenopedagogika bo'yicha maxsus tayyorgarlikka ega mutaxassislar soni cheklangan.
- Resurslarning yetishmasligi:** Maxsus ta'lim muassasalarida zamonaviy o'quv materiallari va texnologik vositalar yetarli emas.
- Jamiyatdagi stereotiplar:** Intellektual nuqsonli bolalarga nisbatan salbiy stereotiplar pedagoglarning ishini qiyinlashtiradi.
- Inklyuziv ta'limning cheklovleri:** Umumiy ta'lim maktablarida maxsus ehtiyojli bolalar uchun yetarli sharoitlar mavjud emas^[^16].

Ushbu muammolarni hal qilish uchun quyidagi yechimlar taklif etiladi:

- Pedagoglarning malakasini oshirish:** Maxsus ta'lim bo'yicha treninglar va xalqaro tajriba almashinuv dasturlari tashkil etish.
- Resurslarni ko'paytirish:** Maxsus ta'lim muassasalarini zamonaviy jihozlar va o'quv materiallari bilan ta'minlash.
- Jamoatchilik xabardorligini oshirish:** Intellektual nuqsonli bolalarga nisbatan ijobjiy munosabatni shakllantirish uchun ommaviy axborot vositalarida kampaniyalar o'tkazish.
- Inklyuziv ta'limni rivojlanтирish:** Umumiy ta'lim maktablarida maxsus sinflar va qo'llab-quvvatlash guruhlari tashkil etish^[^17].

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 638-son qarori (2021) maxsus ta'lim tizimida zamonaviy yondashuvlarni joriy etishni qo'llab-quvvatlaydi, bu esa oligofrenopedagoglarning faoliyatidagi muammolarni hal qilishda muhim qadamdir^[^18].

Oligofrenopedagogning kelajakdagi istiqbollari

Oligofrenopedagogning kelajakdagi roli zamonaviy ta'lim tizimining rivojlanishi bilan yanada kengayadi. Inklyuziv ta'limning kengayishi, raqamli texnologiyalarning joriy etilishi va pedagoglarning malakasini oshirish oligofrenopedagogning faoliyatini yanada samarali qiladi. UNICEF O'zbekistonning 2023-yilgi hisobotida ta'kidlanishicha, O'zbekistonda maxsus ta'lim tizimi 2030-yilgacha sezilarli darajada rivojlanishi kutilmoqda, bu esa oligofrenopedagoglarning kasbiy ahamiyatini yanada oshiradi^[^19].

Zamonaviy texnologiyalar, masalan, sun'iy intellekt va virtual reallik vositalari, intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda yangi imkoniyatlar yaratadi. White R. (2021) ta'kidlaganidek, interaktiv o'yinlar va multimedia vositalari o'quvchilarning diqqatini jalb qilish va o'quv materiallarini o'zlashtirishni osonlashtiradi[²⁰]. O'zbekistonda bu sohada UNICEF loyihalari doirasida zamonaviy jihozlar va dasturiy ta'minotlar joriy etilmoqda, bu esa oligofrenopedagoglarning ish samaradorligini oshiradi.

Xulosa

Oligofrenopedagog intellektual nuqsonli bolalarni o'qitish va ijtimoiy moslashuvini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uning vazifalari psixologik-pedagogik diagnostika, individual ta'lim dasturlarini ishlab chiqish, korreksion ishlar, ijtimoiy ko'nikmalarni rivojlantirish va ota-onalar bilan hamkorlikni o'z ichiga oladi. Zamonaviy ta'lim tizimida, ayniqsa inklyuziv ta'limning rivojlanishi bilan, oligofrenopedagogning roli yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlar va zamonaviy texnologiyalarning joriy etilishi oligofrenopedagogning faoliyatini yanada samarali qilmoqda. Ushbu bo'limda keltirilgan tahlillar va adabiyotlar oligofrenopedagogning kasbiy roli va vazifalarini chuqur tushunishga yordam beradi va o'quv qo'llanmaning keyingi bo'limlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

1.5. Maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar va yangi yondashuvlar

Maxsus ta'lim tizimi alohida ehtiyojlarga ega shaxslarning ta'lim va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. So'nggi o'n yilliklarda, xususan, O'zbekistonda maxsus ta'lim sohasida sezilarli islohotlar amalga oshirildi, bu esa intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishda yangi yondashuvlarning joriy etilishiga olib keldi. Ushbu bo'limda maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar, inklyuziv ta'limning rivojlanishi, zamonaviy texnologiyalarning qo'llanilishi va yangi pedagogik yondashuvlar o'zbek va xorijiy adabiyotlar asosida tahlil qilinadi. Matn Izbullayeva G. (2022, 2023), Aytmetova S.T. va boshqalar (2000), Mutalipova M.J. va Xodjayev B.X. (2014), Qodirova F.U. va Pulatova D.A. (2023), shuningdek, UNICEF O'zbekiston hisobotlari (2023) va boshqa manbalarga asoslanadi. Bo'limning maqsadi – maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar va yangi yondashuvlarni chuqur tahlil qilish va ularning intellektual nuqsonli bolalarni o'qitishdagi ahamiyatini aniqlashdir.

Maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar: umumiyo'q ko'rinish

Maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar alohida ta'lim ehtiyojlarga ega shaxslarning ta'lim olish imkoniyatlarini kengaytirish, ularning ijtimoiy moslashuvini ta'minlash va jamiyatda teng huquqlilikni ta'minlashga qaratilgan. Izbullayeva G. (2022) ta'kidlaganidek, maxsus ta'lim tizimidagi islohotlar